

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA "OBRAZLI TAFAKKUR"NI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

X.B.Tojiyeva

SDPI dotsenti

X.Xusniddinova

SDPI 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17862699>

Bizga ma'lumki, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning tafakkuri mantiqiy fikrlash, mulohaza yuritish, hukm va xulosa chiqarish, taqqoslash, tahlil qilishning turli usullarini qo'llashdek o'ziga xos xususiyatlari bilan maktabgacha yoshdagi bolalardan farq qiladi. Ya'ni kichik maktab yoshidagi bolalar yaqqol obrazlarga suyanib mulohaza yuritadilar va bu ularning yaqqol-obrazli tafakkuri mavhum tafakkurdan ma'lum darajada ustun turishini ko'rsatadi. Biroq bu jarayon qachonki yuqori darajada rivojlangan bo'ladi, qachon ularda bilish jarayonlari yuqori daraja o'sib borsa. Bolalarning bilish jarayonlarini o'stirishda esa pedagogik jarayon oldiga juda katta mas'uliyatli vazifa yuklanadi.

Ya'ni bolalar obrazli tafakkurini rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim;

- bolaning mustaqil fikrlashi uchun imkoniyat yaratish;
- mashg'ulotlarda kreativ aura muhitini hosil qilish; – bolalarning standartlashgan fikrlashiga yo'l qo'ymaslik;
- ko'rgazmalilikdan samarali foydalanish;
- bolalar obrazli tafakkurini o'stishda xalq og'zaki ijodiga murojaat qilish, ularga ertaklar aytib berish, topishmoq, tez aytish kabi manbalarni yodlatish;
- nutq va tafakkur tezligini oshirish uchun turli zamonaviy usullardan foydalanish va boshqalar.

Bolalarga beriladigan va asosan maktabda amalga oshiriladigan ta'lim bolalar tafakkurining o'sishi uchun g'oyat katta ahamiyatga egadir. Ta'lim va maktabda beriladigan bilimlarni o'zlashtirish jarayonida, kuzatuvchanlik, xotira va xayol o'sib borishi bilan maktab yoshidagi bolalar tafakkuriga material bo'ladigan predmetlar doirasi kengaya boradi, bolalarda mantiqiy tafakkur va tanqidiy fikrlash o'sib boradi. Ta'lim jarayonida tafakkur katta o'sish yo'lini – aniq tafakkurdan abstrakt–nazariy tafakkurga o'tish yo'lini o'tadi. Lekin bu davr oralig'ida o'quvchilarda ko'rgazmali-obrazli tafakkurini shakllantirib o'quvchilarni keyingi rivojlanish bosqichlariga tayyorlash ahamiyatli jarayondir. Ta'lim jarayonida tafakkurning analitik sintetik faoliyati muhim rol o'ynaydi. O'quvchi tahlil qilish jarayonida yaxlit-munosabatni yoki narsani bo'laklarga ajratib, ularning uzviy bog'lanishini aniqlaydi, sintezda esa buning aksini bajaradi, ya'ni bo'laklarning yaxlit buyumga bog'lanishini aniqlaydi. Bayon etilganlardan boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim jarayonida turli umumlashtirish va mavhumlashtirish usullaridan foydalanishi ma'lum bo'ladi. Ularning mavhumlashtirish va umumlashtirish faoliyatini to'rtinchi sinfgacha asta sekin murakkablashib miqdori va sifati jihatdan o'zgarib boradi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning tafakkuri mantiqiy fikrlash, mulohaza yuritish, hukm va xulosa chiqarish, taqqoslash, tahlil qilishning turli usullarini qo'llashdek o'ziga xos xususiyatlari bilan maktabgacha yoshdagi bolalardan farq qiladi. Bolalar yaqqol obrazlarga suyanib mulohaza yuritish, ya'ni yaqqol-obrazli tafakkur mavhum tafakkurdan ma'lum darajada ustun turadi va ularning tafakkuri yosh xususiyatiga mutlaqo mosligini ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida tafakkur operatsiyalarini, mustaqil fikrlashni o'rgatish kichik maktab yoshidagi

o'quvchilarni kamol toptirishning garovidir. Har bir o'quvchi o'qish jarayonida va turmush tajribasida xilma-xil masala va vazifalarni hal qilishga majbur bo'ladi. Maktab o'quvchisining o'zi savollarni to'g'ri qo'yishni va vazifalar belgilashni, to'g'ri muhokama yuritishni o'rganadi. Yosh oshgan sari bu muhokamalar tobora ko'proq, mantiqiy muhokamalar bo'lib qoladi va tafakkur sifatlarining o'sishiga asos bo'ladi. O'qish-o'qitish ishlari to'g'ri yo'lga qo'yilganida maktab o'quvchilarining tafakkurida muayyanlik va izchillik bo'ladi.

Shuni aytib o'tish kerakki, obrazli tafakkur bolalarda 4 yoshidan shakllana boshlaydi. Katta yoshdagi kishilarda ham ro'zg'orga taaluqli turli buyumlar bilan va xilma-xil mehnat qurollari bilan ish olib borayotganlarida ularning kundalik amaliy faoliyatida ham obrazli tafakkur ishga solinadi. Tafakkur qilinayotgan narsani idrok qilmasdan, balki faqat tasavvur qilgan vaqtimizda obrazli tafakkurimizga suyanamiz. Kecha bo'lib o'tgan voqealar to'g'risidagi muhokamalar, Marsda hayot bormikan, deb qilayotgan bizning muhokamalrimizni obrazli tafakkur namunalar deb hisoblash mumkin. Dars vaqtida o'qituvchi biror gulning tuzilishini o'quvchilarga tushuntirayotgan bo'lsa-yu, lekin bu gul o'quvchilarga o'z tajribalaridan ma'lum va shu sababli o'quvchilar shu gul ko'rsatilmasa ham, uni tasavvur qilishlari mumkin deb hisoblab, o'z darsini davom ettirayotganida o'qituvchi va o'quvchilardagi tafakkuri yaqqol obrazli tafakkur bo'ladi. Lekin kichik maktab yoshidagi o'quvchilardan farqli o'laroq, katta yoshlilarda abstrakt tafakkur, intuiativ va analitik tafakkur, ijodiytafakkur kabi bir qancha turlar ham shakllangan bo'ladi.

Boshlang'ich sinfga endigina qabul qilingan 6-7 yoshli bolalar hali ko'rgazmali-obrazli tafakkur darajasida bo'ladilar. 1-sinfga qabul qilingan o'quvchilarga bejizga dastlab faqat ko'rgazmalar, rasmlar orqali dars tashkil etilmaydi. Boshlang'ich sinf darsliklarining barchasi turli rang-barang su'rat va rasmlarga boy bo'lishi ham ulardagi tafakkur turining obrazli ekanligidandir. Har bir o'quvchi o'qish jarayonida va turmush tajribasida xilma-xil masala va vazifalarni hal qilishga majbur bo'ladi. Maktab o'quvchisining o'zi savollarni to'g'ri qo'yishni va vazifalar belgilashni, to'g'ri muhokama yuritishni o'rganadi. Yosh oshgan sari bu muhokamalar tobora ko'proq, mantiqiy muhokamalar bo'lib qoladi. O'qish-o'qitish ishlari to'g'ri yo'lga qo'yilganida ya'ni obrazli tafakkur to'g'ri shakllantirib borilganida undan unumli foydalanib o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganib, ularning qobiliyatlarini aniqlashga erishish mumkin. Bolalarni o'qitish davrida ularda nazariy tafakkur bilan birgalikda amaliy tafakkur hamrivojlantiriladi. Bunga avvalo, shu yo'l bilan erishiladiki, maktabda ko'pgina fanlarni o'qitish o'quvchilarning olgan bilimlarini amaliyotda tatbiq qilishlari bilan bog'lab olib boriladi. Bugungi kunda maktablardagi barcha ta'lim-tarbiya ishlari o'quvchilarning faol, ongli ishtirokida olib boriladi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarida keng mazmunli, mustaqil va mantiqiy jihatdan to'g'ri tafakkurning o'sishiga ko'p darajada yordam beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Baratov Sh. O'quvchi shaxsini o'rganish usullari. – T.: O'qituvchi, 1995-y. – B 418,236-bet.
2. Berdiyeva O. Ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalar // Xalq ta'limi. – Toshkent. – 2003-y.–№1. – B 225,104-bet.
3. Karimova V.M., Hayitov O.E., Akramova F.A., Lutfullayeva N.X. Umumiy psixologiya. Darslik. – T.: TDIU, 2010-y.– B289, 81-96-betlar.
4. Karimova V.M., Sunnatova R.I., Tojibayeva R.N. Mustaqil fikrlash. – T.: Sharq, 2000-y.– B224, 111-bet.